

Å HØRE HJEMME I VERDEN

Inga Bostad (red.)

Å HØRE HJEMME I VERDEN

INTRODUKSJON TIL
EN PEDAGOGISK
HJEMSTEDSFILOSOFI

Å høre hjemme i verden. Introduksjon til en pedagogisk hjemstedsfilosofi
© Spartacus Forlag AS / Scandinavian Academic Press, 2021
Utgitt med støtte fra reNEW UiO Norden, forskergruppen HumStud,
humaniorastudier i pedagogikk, UiO, og Stiftelsen Fritt Ord.

FRITT ORD

Denne boken er utgitt Open Access og er omfattet av åndsverklovens bestemmelser og Creative Commons-lisens CC BY-NC 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Denne lisensen gir tillatelse til å kopiere, distribuere, remixe, endre og bygge videre på materialet. Lisensgiveren kan ikke tilbakekalle disse frihetene så lenge lisensvilkårene blir fulgt. Disse innebærer å oppgi riktig kreditering, inkludere en henvisning til lisensen, samt opplyse om hvilke endringer som er foretatt. Dette skal gjøres på en rimelig måte, men ikke på noen måte som tyder på at lisensgiveren godkjenner tredjeparten eller bruken av verket. Materialet kan ikke brukes til kommersielle formål. Det er ikke tillatt å søke juridiske vilkår eller teknologiske tiltak som juridisk begrenser andre fra å gjøre noe lisensen tillater.

Omslagsdesign: Lukas Lehner / Punktum forlagstjenester
Omslagsillustrasjon: «Golden Morn» av Ida Lorentzen. Takk til Ida Lorentzen for velvillig tillatelse til å bruke bildet.
Sats: Punktum forlagstjenester
Satt med Garamond Premier Pro 11/14
Papir: Munken Print Cream 90 g
Trykk: AIT Bjerch
Printed in Norway

ISBN 978-82-304-0312-9

Det må ikke kopieres fra denne bok i strid med åndsverkloven eller i strid med avtaler inngått med KOPINOR.

Scandinavian Academic Press
c/o Spartacus Forlag AS
Pb. 6673 St. Olavs plass, 0129 Oslo
www.scandinavianacademicpress.no

Innhold

Introduksjon	7
<i>Inga Bostad</i>	
Å kjenne seg hjemme og å være hjemme – i verden	19
<i>Inga Bostad</i>	
Stedets pedagogikk i norsk skole	39
<i>Turid Løyte Harboe</i>	
Stedspedagogikk i antropocen	61
<i>Ole Andreas Kvamme</i>	
Hjemlig, muntlig, folkelig. Tidsskifter og skolespørsmål fra folkeskolens hundreår	81
<i>Harald Jarning</i>	
Det alltid allerede ekskluderte. Om beboelige verdener	113
<i>Jan Grue</i>	
Ut av hjemmet – inn i hjemmet. Når skole og hjem går sammen	133
<i>Hilde Bondevik og Inga Bostad</i>	
Dannelse i nord. Pedagogisk-filosofiske refleksjoner om sted, kunnskap, danning og skole	171
<i>Mariann Solberg</i>	
Livsmestring i skolen. Å lære lykke eller å lykkes?	197
<i>Elin Rødahl Lie</i>	

Å høre hjemme i sin egen verden.	
Fra <i>Aurora i blokk Z</i> til <i>Kurt koker hodet</i>	217
<i>Ingerid S. Straume</i>	
Å høre hjemme i verden. Om «jazzutdanning» og lytting som kunnskap	253
<i>Hans Weisethaunet</i>	
Privilegert tilhørighet? Kosmopolitiske orienteringer i en trygg velferdsstat	287
<i>Minji Song og Helene Aarseth</i>	
Om forfatterne	311
Register	314

Introduksjon

Inga Bostad

Når mennesker bor, betyr det at det har etablert
et meningsfylt forhold til omverdenen (...)
NORDBERG-SCHULTZ (2019).

Å høre hjemme i verden er gitt oss i kraft av å være mennesker, vi bor jo her i denne verden. Men det er også en normativ forestilling: en metafor for noe vi ønsker eller savner, et sted å høre til. Samtidig er hjemmet en skjør plass: Hjemmet handler om å føle seg hjemme et sted til tross for opplevelser av urett, eller som Hannah Arendt sier det, må vi forsøke å være hjemme i en verden med erfaringene fra holocaust. «[H]eimar er kje så snart bygde so dei er brende», skriver Garborg i *Knudaheibrev* (1904). Slik Garborg så det, kjente ikke nordmannen seg hjemme i sitt eget land, men derimot som en fremmed, i det norsk-danske Norge på slutten av 1800-tallet.

Og i denne antologien starter vi der: Ved å tematisere nettopp «hjemmet», «stedet» og det å høre til forsøker vi å utvikle og reflektere over et alternativt pedagogisk rammeverk som en motsats til det rådende kompetansefokuserte kunnskapssamfunnet.

«Hjemmet», det å høre hjemme, og mangel på tilhørighet, blir her diskutert som normgivende metaforer i sammenheng med skole, utdanning og danning. Samtidig er det ingen direkte forbindelse mellom filosofi og pedagogikk, mellom et forsøk på å klargjøre, utvide og reformulere vår forståelse av begreper som tilhørighet og hjemsted, og pedagogikkens virkemidler. Filosofi og pedagogikk er ulike praksiser som er forbundet, men som ikke bør flettes sammen (Løvlie 2003). Likevel er det pedagogikkens oppgave å ta inn over seg, nyttiggjøre seg og bli påvirket av historisk-filosofiske, eksistensielle og humanistisk-orienterte innsikter, noe denne boken forhåpentlig inviterer til å gjøre.

I skolens formålsparagraf (opplæringsloven § 1-1) står det at opplæringen skal bidra til «historisk og kulturell innsikt og forankring». At elevene skal kjenne seg hjemme i et fellesskap, ha en hjemfølelse og erfare en forankring i historien og kulturen, er altså et grunnleggende mål med opplæringen ifølge opplæringsloven – og ikke oppleve fremmedgjøring, ensomhet og utenforskap, kunne vi legge til. Denne forankringen skal skje gjennom å «utvide kjennskapet til og forståinga av den nasjonale kulturarven og vår felles internasjonale kulturtradisjon». Men hvordan kan denne forankringen i et historisk-kulturelt «vi» forstås i dag, og hvordan har den utspilt seg i skolehistorien? Kampen om anerkjennelse er både et spørsmål om identitet, normalitetsidealer og livsmestring for barn og unge, men også om sosial aksept for mangfold og globalt medansvar. Alt dette er tydelig til stede i dagens skolepolitiske landskap og skal vi forstå hvordan identitetspolitikk og anerkjennelseskamper utspiller seg og har utspilt seg i vår nære skolehistorie, må vi være villige til å undersøke hva som ligger i det å høre til et sted, om tilhørighet både som en rett og som en erfaring, som en overskridelse av grenser og som et savn etter verdighet. Dette er viktigere nå enn noen gang før, både fordi denne refleksjonen handler om

grunnleggende forutsetninger for å opprettholde åpne, pluralistiske og demokratiske samfunn, og fordi det viser at pedagogikk er mer enn skole. Det handler om et sted å være, et sted å være forskjellig fra andre, og et sted å høre til.

Ikke minst er det i skolelovene en lang tradisjon for å vektlegge «heimen», både som forankring og som et bånd mellom barna og skolene, men også som en verdi i seg selv. I formålsparagrafen i skoleloven fra 1969 står det at skolen «skal leggje vinn på å skape gode samarbeidsformer mellom lærarar og elevar og mellom skole og heim», og læreplanen skal til «vanleg femne om (...) kunnskap om heimen» (§ 7).

Retten til å være på et sted handler altså om både grunnleggende rettigheter, skiftende kunnskapssyn og tilhørighet. Men hvilken betydning har opplevelse av tilhørighet hatt for unge som skal finne seg selv, og for skiftende forestillinger om utdanning og danning, og hvilken betydning har de i dag? At alle barn kommer fra et sted og er vokst opp et sted, innvirker på hvordan vi tenker pedagogikk og «stedets pedagogikk», og ligger under de ulike bidragene i denne boken. Stedets pedagogikk ser mennesket som tilstedeværende og relasjonelt og barnet som et tilknyttet menneske som befinner seg i miljøer som det påvirker og påvirkes av, som Turid Løyte Harboe skriver i sitt bidrag.

Skolen har også blitt fremstilt som både et fellesskap der man har ikke har noe til felles (Biesta, 2009) og som en forlengelse av hjemmet (Sethne 1928). Ulike idealer om skolens samfunnsoppgave (kristen oppdragelse, nasjonsbygging, likestilling, sosial utjevning, fremtidens arbeidskraft, kultivering og personlig dannelse), skiftende syn på lærerens rolle og identitet, og ikke minst globale utviklingstrekk som sosial og økonomisk globalisering, økt migrasjon, digitalisering og klima og miljøendringer, har pådyttet skolen stadig flere oppgaver. Samtidig ser vi en økende tendens til at barn og ungdom opplever stress og psykiske plager

(jf. Ungdata 2017/2018/2019), og at sosiale og økonomiske forskjeller øker (Wiborg, Hansen og Nordli (2018))¹.

En nordisk utdanningsmodell blir ofte sett på som en egalitær tilnærming til læring og skolegang (en horisontal kunnskapsmodell) som forplikter seg på likestilling, det vil si kravet om at alle personer har samme moralske og juridiske stilling og dermed burde ha lik tilgang på utdanning. Samtidig fremmer en koordinert og kontrollert internasjonal og nordisk læringsstrategi en ny og sterkere ekspertkultur som starter i barnehagen og går videre til universitetet (en vertikal kunnskapsmodell).

Spørsmålene vi stiller i denne boken, er mange. Vi forsøker å løfte blikket og gi mulige innganger til å forstå spenningen mellom kunnskapsidealer og tilhørighet, mellom skole og utdanning og forestillinger om hjemstedet. Vi undersøker både om det er, og har vært, skolens oppgave å få elevene til å føle seg hjemme i verden og om skolen både kan skape politisk bevisste og demokratiske borgere og samtidig være frigjørende for den enkelte, uten at den enkelte reduseres til et redskap for det offentlige. Innebærer mangel på hjemfølelse også tap av tilhørighet til en identitet, til stedet, til naturen? Hva skjer når skolen blir «hjemmet», og hva slags argumenter om mestring og dannelsesdyktighet har vi sett på slike steder?

Bidragene i denne antologien står på egne ben, men de forsøker alle å ramme inn noen historisk-kulturelle og filosofisk-politiske betingelser og grunnvilkår for å forstå de skiftende forestillingene om dannelse og utdannelse som har preget Norge og Norden. Tilhørighet til akkurat dette hjemstedet, denne plassen å høre hjemme i verden på, blir reflektert både gjennom litteratur, musikk, lesebøker, skolefag, fysiske omgivelser, reiser og oppfinnsomme refleksjoner. Tematikkene kretser rundt hjemmet og stedet som metafor og som begrep i pedagogikken, og tekstene belyser på hvert sitt vis hva det betyr å befinne seg

mellom sentrum og periferi, mellom hjemme og ute, eller på det stedet der du blir hørt og sett. Å bebo verden skiller seg fra det å være på et sted, å høre hjemme kan oppleves som en frihet til å forlate noe, eller til å bli.

Et argument som fort kan reises mot denne antologiens filosofisk-teoretiske form at den er lite anvendelig i praksis. Hvordan skal disse perspektivene på fremmedgjøring, anerkjennelse og tilhørighet kunne omsettes til pedagogikk og klasserom? Til det vil vi hevde at boken bidrar til en nødvending og dypere refleksjon over pedagogiske og filosofiske grunnspørsmål som er nødvendig for å aktualisere, fornye og videreutvikle samtalen om hvordan vi kan og skal leve sammen.

I bokens første kapittel undersøker **Inga Bostad** hvordan den norske filosofen og eksistensialisten Peter Wessel Zapffe kan si oss noe i dag om det å høre hjemme i verden. Hun viser hvordan fremmedfølelsen som Zapffe beskriver, kan gi oss en dypere innsikt i opplevelsen av manglende tilhørighet blant barn og unge i dag, att det ikke først og fremst handler om et stedbundet og tidsbundet meningstap, men er noe mer allmenngyldig og grunnleggende. Det å være hjemme i verden ser Bostad her som et eksistensial, noe som betinger oss og våre liv, samtidig som det nettopp er mangelen på tilhørighet som ligger der som et faktum helt fra vi åpner øynene for første gang. Skillet mellom opplevelsen av å være hjemme og det å være hjemme et sted peker henimot et menneskelig behov for å høre hjemme i verden. Hvordan opplevelsen av fremmedgjøring og hjemløshet, det å være på feil sted, kan være uttrykk for savn etter å høre hjemme i verden, eller være på et sted som gir anerkjennelse og gjenkjennelse.

Turid Løyte Harboe diskuterer hvordan stedspedagogikk tar utgangspunkt i situasjoner snarere enn abstraksjoner, det konkrete liv snarere enn teori. Fag som *heimstadlære* og *heimkunnskap*

tok utgangspunkt i elevenes nærmeste erfaringsverden og bygget bro mellom den intuitive, private oppdragelsen og den planmessige, offentlige oppdragelsen. Harboe trekker frem ulike begrunnelser og skiftende målsettinger som påvirker hvordan hjem- og hjemsted vektlegges i norsk skole, at stedspedagogikken i Norge selv er stedsforankret, og hun viser til bestemte kunnskapssyn og dannelsesidealer i den norske kulturutviklingen med vekt på nytenkende pedagoger som Anna Sethne og Erling Kristvik. Stedspedagogikken i Norge på begynnelsen av det tjuende århundre kan tolkes som ulike moderniseringsstrategier der overlevering av en rasjonell pragmatisk livsform knyttet til både sosiale, demokratiske og praktisk-økonomiske motiv var sentral.

Med startpunkt på leirskredet i Gjerdrum og klimaendringene i vår tid undersøker **Ole Andreas Kvamme** i sitt bidrag hva som kjennetegner stedets betydning for pedagogisk tenkning. Han viser ved hjelp av den såkalte stedspedagogikken hva som skiller det å bebo et sted fra det å oppholde seg der. Betydningen av elevenes lokale tilknytning og kontekstuell kunnskap gjør undervisningen meningsfull og bidrar til å utvikle demokratisk medborgerskap. At stedet er politisk, og ofte noe vi ønsker å forlate, spiller en viktig rolle i den kritiske stedspedagogikken. Konkrete steder har en historie som kan være gjenstand for maktutøvelse, uenighet og konflikt.

Harald Jarning lar i sitt bidrag forestillinger om det folkelige og det hjemlige i norske skolebøker og læreplaner fra midt på 1800-tallet tre frem, og viser hvordan folkelige bevegelser har vært med på å prege norske skoletradisjoner. Blant annet Andreas Austlids lesebøker trekkes frem for å illustrere hvordan folkelig danningstenkning ble omsatt til skolebøker og leseverk, og spesielt målsaken gir oss et tydelig bilde av hvordan tilhørighet til morsmålet og den stedbundne kulturen var en del av den personlige, sosiale og politiske myndiggjøringen i Norge.

Tilhørighet handler om sted, men også rent konkret og praktisk om tilgang. Abstrakte relasjonelle fenomener som tilhørighet kan anskueliggjøres nettopp gjennom det konkrete og synlige. **Jan Grue** tar i sitt bidrag utgangspunkt i begrepet om «beboelige verdener»: den som ønsker velkommen, som *ønsker deg i seg*, en verden som åpner og inviterer til en ny tenkning og en dypere refleksjon rundt inkludering og reell tilhørighet. Det trengs dramatiske endringer i verdens materielle uttrykk og det ubeboelige kan vise seg på lumske måter, argumenterer Grue. Spørsmålet om hva som utgjør en inkluderende verden, er ikke identisk med spørsmålet om hva som utgjør en beboelig verden, og ofte overses sammenhengen mellom verden og kropp, mellom de forutsetninger verden tilbyr, og hvilke kropper som hører hjemme eller ikke. Den pragmatiske norske modellen av funksjonshemming, gap-modellen, har sine begrensninger, først og fremst fordi tilhørighet er mer enn adgang. Det normale mennesket eksisterer ikke i virkeligheten. Det normale mennesket er en *tenkt* størrelse, men denne tanken har fått dramatiske materielle konsekvenser for tilhørighet og møtet mellom kropp og menneskeskapt verden.

Det alltid allerede ekskluderte er også et tema for **Hilde Bondevik** og **Inga Bostad**s artikkel om to norske behandlingsskoler for utsatte barn og unge der hjem og skole faller sammen. De gir en oversikt over den korte norske institusjonshistorien som starter med abnormskolene og pleiehjem for «åndssvake» på slutten av 1800-tallet, og som når et toppunkt på 50- og 60-tallet. I spennet mellom nytte, helbredelse og inkludering skiller de såkalte behandlingsskolene seg ut, og vi ser her hvordan hjemmetaforen blant annet skjuler spenninger som oppstår når det nyttige og det hjemlige skal forenes, og helbredelse og trening i samfunnsdeltakelse skal kombineres med omsorg og anerkjennelse.

Mariann Solberg undersøker i sitt bidrag hvilken betydning det å bo i nord, og høre hjemme i nord, kan og bør ha for dannelse og utdanning. Det å være hjemme i periferien, fjernt fra sentrum, åpner muligheter, men har også begrensinger, argumenterer hun. Med bakgrunn i den analytiske filosofien, hvor den generaliserte og kontekstløse kunnskapen både er befriende og problematisk, reflekterer hun over sin egen posisjon som pedagogisk filosof. Solberg hevder her at det er en spenning mellom på den ene siden universalisme, like rettigheter og lik tilgang til utdanning, og på den andre siden partikularisme eller stedbunden kunnskap. Stedspedagogikk kan legge grunnlaget for en frigjørende, men også en konserverende og ekskluderende identitetspolitikk.

I sitt bidrag undersøker **Elin Rødahl Lie** hvilke idealer knyttet til kunnskap, fellesskap og levd liv det nye tverrfaglige temaet Folkehelse og livsmestring vitner om, samt hva dette betyr for hvordan vi forstår vårt (oppdrager)ansvar for barn og unges følelsesliv. Heller enn å sikte mot sosial og emosjonell kompetanseheving av elevene, tar Lie til orde for at den pedagogiske oppgaven bør være å tilrettelegge for tilhørighet, for at elevene inviteres til å høre hjemme i verden.

Ingerid Straume ser i sitt bidrag på norsk barnelitteratur med et pedagogisk blikk og viser blant annet hvordan Anne-Cath. Vestlys Aurora-serie kan leses som et pedagogisk verk, ikke i vanlig, didaktisk forstand rettet inn mot barns læring og sosialisering, men som en pedagogikk rettet mot voksne lesere og lyttere, der oppdrageren er anonym og et uttrykk for tidsånden, moderniteten, det store samfunnspedagogiske prosjektet som bredte seg i norsk kulturliv og utdanningsverk gjennom 1970- og 80-tallet. Litteraturens evne til å engasjere oss følelsesmessig gjør den spesielt egnet til sosialisering og moralisering, samtidig som barnelitteraturen i dag er preget av regresjon og infantilisering og svekket voksenautoritet. Selve det å drive med oppdragelse

– å forme sinnet gjennom forbilder og bestemte erfaringer – er blitt stadig mindre maktpåliggende og vanskeligere å legitimere.

Å høre hjemme i verden rommer også det å lytte til noe eller noen, og i kapitlet om lytting som kunnskap knyttet til jazzutdanningen i Norge viser **Hans Weisethaunet** hvordan lyttingen er relasjonell: Det handler om å høre til, men også om å lytte etter noe eller noen, sammen med andre. Jazz var i utgangspunktet en fremmed musikk, men ble i løpet av 1900-tallet tatt inn i de norske hjem, også i fysisk forstand, som radiobølger, gramfonplater, kassetter og lydbånd. Det musikalske hjemmet er derfor ikke en fiksert størrelse, men i stadig endring, hevder Weisethaunet. «Jazzutdanningene» er et eksempel på at en lyttende tilnærming til det musikalske innbyr til en utvidelse også av det pedagogiske rommet; å erfare verden via det hørte innebærer kunnskap på et annet plan enn det visuelle eller det begrepsmessige. Blant spørsmålene som stilles i kapitlet, er disse: *Hva vil det si å lytte til det ukjente? Og hva kjennetegner en lyttende tilnærming til musikalsk kunnskap?*

I det siste kapitlet får vi et innblikk i hvordan det oppleves å komme fra et velstående, homogent og trygt velferdssamfunn som det norske, og ha et grunnleggende ønske om å bidra til internasjonal solidaritet og «bli internasjonal». Refleksjonen over å være den privilegerte som samtidig ønsker å være del av og ta ansvar for en global utvikling, kommer til uttrykk gjennom en intervjustudie av elever på det internasjonale IB-programmet i Oslo. **Minji Song** og **Helene Aarseth** viser hvordan det å lovprise verdien av å være en globetrotter ofte kommer med en nedvurdering, eller til og med fornektning av behovet for røtter, tilhørigheter og tilknytninger. Det å være borte hjemmefra, fra det trangsynte og konforme stedet de opprinnelig tok avstand fra, fører samtidig til at de blir mer «norske» enn noen gang. Opplevelsen av å møte folk fra ulike kulturer synliggjør ikke bare deres kulturelle bakgrunn,

men også de særlige privilegiene som følger med å vokse opp i en nordisk velferdsstat. I spennet mellom medfødte privilegier og kosmopolitiske idealer om global rettferdighet ender disse unge menneskene opp med å føle skam og skyld.

Helt til slutt: Lite visste vi at den altomfattende koronapandemien skulle føre til at hjemmet fikk en så fornyet aktualitet som det fikk, en transformert betydning for livet vårt, og at nettopp hjemmeskole og hjemmekontor skulle bli den nye normalen samtidig med at skolen, universitetet og arbeidsplassen nærmest oppløste seg som hjemsted. Som Ron Barnett sier det, «lærestedet er i dag blitt et museum for turister, uten bøker, men som et virtuelt sammenfiltret sted der den digitale, kognitive og akademiske kapitalismen styrer og definerer mer enn noen gang før» (2021).

Hjemmetaforen er altså det felles utgangspunktet for denne tverrfaglige antologien, men er også åpen nok til å romme et bredere og dypere perspektiv på kunnskap og dannelse. Bidragene tilfører forhåpentlig både nye og utfordrende metaforer og reformulerte dilemma når vi konfronteres med utfordringen: Hva vil det si å høre hjemme i verden?

Noter

- 1 The Scandinavian Model During Increasing Inequality: Recent Trends in Educational Attainment, Earnings and Wealth among Norwegian Siblings. Research in Social Stratification and Mobility.

Litteratur

- Barnett, R. (2021). «Academic development and public leadership: a tale of three cities». Innledning på konferansen Leading Higher Education As and For Public Good – How can teaching and learning contribute to a sustainable future? Universitetet i Oslo, 29.4 2021.
- Biesta, G. (2009). «Good Education in an Age of Measurement: On the Need to Reconnect with the Question of Purpose in Education». *Educational Assessment Evaluation and Accountability*. 21.10.1007/s11092-008-9064-9.
- Garborg, A. (1980 [1904]). *Knudatheibrev*. Oslo: Aschehoug.
- Løvgren, M. og Svagård, V. (2019). Ungdata junior 2017/2018. NO-VA-rapport 7/2019.
- Løvlie, L. (2003). «Den pedagogiske filosofiens veier». *Utbildning och Demokrati* 12(1), s. 81–96.
- Nordberg-Schultz, C. (1986). «Båntjern». I: *Et sted å være. Essays og artikler*. Utvalg og forord ved Gordon Hølmekakk. Oslo: Gyldendal.
- Sethne, A. (1928). *Hjemstedslære. Rettledning*. Oslo: Cappelen.
- Wiborg, Ø.N. og Nordli, M.N. (2018). «The Scandinavian Model During Increasing Inequality: Recent Trends in Educational Attainment, Earnings and Wealth among Norwegian Siblings». *Research in Social Stratification and Mobility*. 56. DOI:10.1016/j.rssm.2018.06.006.

